श्रीमद्भगवद्गीता अध्याय १३

ॐ श्रीपरमात्मने नमः

अथ-त् त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

इदम् शरीरङ् कौन्तेय-क्, क्षेत्रमित्-यभिधीयते ।
एतद्-यो वेत्-ति तम् प्राहुहु, क्-क्षेत्र-द्-ज्ञ इति तद्-विदहा ।। १३-१ ।।

क्-क्षेत्र-द्-ज्ञम् चापि मांव् विद्-धि, सर्व-क्-क्षेत्रेषु भारत ।
क्-क्षेत्र-क्-क्षेत्रज्ञ-योर्-द्-ज्ञानम्, यत्-तज्-द्-ज्ञानम् मतम् मम ।। १३-२ ।।

तत्-क्-क्षेत्रम् यच्च यादृक्-च, यद्-विकारि यतश्-च यत् ।
स च यो यत्-प्रभावश्-च, तत्-समासेन मे शृणु ।। १३-३ ।।

ऋषिभिर्-बहुधा गीतम्, छन्दोभिर्-विविधैह् पृथक् ।
ब्रह्-मसूत्र-पदैश्-चैव, हेतुमद्-भिर्-विनिश्-चितैहि ।। १३-४ ।।

महाभूतान्य-हंकारो, बुद्-धिर-व्-व्यक्तमेव च ।
इन्द्रियाणि दशै-कम् च, पञ्च चेन्-द्रिय-गोचराहा ।। १३-५ ।।

इच्छा द्-वेषस् सुखन् दुःखम्, संघातश्-चेतना धृतिहि ।
एतत्-क्-क्षेत्रम् समासेन, सविकार-मुदा-हृतम् ।। १३-६ ।।

अमानित्व-मदम्-भित्-व,-महिंव्-सा क्-क्षान्-ति-रार्जवम् ।
आचार्योपासनम् शौचम्, स्थैर्य-मात्-म-विनि-ग्-ग्रहहा ।। १३-७ ।।

इन्द्रियार्थेषु वैराग्य,-मनहंकार एव च ।

जन्ममृत्यु-जराव्याधि,-दुह्ख-दोषानुदर्शनम् ।। १३-८ ।।

असक्ति-रनभिष्-वंगह्, पुत्रदार-गृहादिषु ।
नित्यम् च समचित्-तत्व,-मिष्-टा-निष्-टोप-पत्-तिषु ।। १३-९ ।।

मयि चानन्-य-योगेन, भक्तिर्-व्यभिचारिणी ।
विविक्तदेश-सेवित्व,-मरतिर्-जन-संव्सदि ।। १३-१० ।।

अध्यात्म-ज्ञान-नित्यत्-वन्, तत्त्व-ज्ञानार्थ-दर्शनम् ।
एतज्-ज्ञानमिति-प्रोक्त,-म-ज्ञानम् यदतोऽन्-यथा ।। १३-११ ।।

ज्ञेयम् यत्-तत्-प्रव-क्ष्-यामि, यज्-ज्ञात्वामृत-मश्-नुते ।
अनादिमत्-परम् ब्रह्-म, न सत्-तन्-नास-दुच्-यते ।। १३-१२ ।।

सर्वतह्-पाणिपादन् तत्,-सर्वतोऽ-क्ष्-क्षि-शिरोमुखम् ।
सर्वतश्-श्रुति-मल्लोके, सर्वमावृत्य तिष्-ठति ।। १३-१३ ।।

सर्वेन्द्रिय-गुणाभासम्, सर्वेन्द्रिय-विवर्जितम् ।
असक्तम् सर्व-भृच्-चैव, निर्गुणङ् गुण-भोक्-तृ च ।। १३-१४ ।।

बहिरन्-तश्-च भूताना,-मचरम् चरमेव च ।
सू-क्ष्-मत्-वात्-तद-वि-ज्ञेयन्, दूरस्थम् चान्तिके च तत् ।। १३-१५ ।।

अविभक्तम् च भूतेषु, विभक्तमिव च-स्थितम् ।
भूतभर्-तृ च तज्-ज्ञेयङ्, ग्रसिष्-णु-प्रभविष्णु च ।। १३-१६ ।।

ज्योतिषामपि तज्-ज्योतिस्,-तमसह् परमुच्-यते ।
ज्ञानम् ज्ञेयम् ज्ञान-गम्-यम्, हृदि सर्वस्-य विष्-ठितम् ।। १३-१७ ।।

इति-क्षेत्रन् तथा ज्ञानम्, ज्ञेयम् चोक्-तम् समासतहा ।
मद्-भक्त एतद्-वि-ज्ञाय, मद्-भावा-योप-पद्-यते ।। १३-१८ ।।

प्रकृतिम् पुरुषम् चैव, विद्-ध्यनादी उभावपि ।
विकारांश्-च गुणांश्-चैव, विद्-धि-प् प्रकृतिसम्भवान् ।। १३-१९ ।।

कार्यकरण-कर्तृ-त्वे, हेतुह् प्रकृतिरुच्-यते ।
पुरुषस् सुखदुह्खानाम्, भोक्-तृत्-वे हेतुरुच्-यते ।। १३-२० ।।

पुरुषह् प्रकृतिस्थो हि, भुंक्ते प्रकृतिजान्-गुणान् ।
कारणङ् गुण-संगोऽस्-य, सदसद्-योनिजन्मसु ।। १३-२१ ।।

उप-द्-द्रष्-टानुमन्-ता च, भर्ता भोक्ता महेश्वरहा ।
परमात्-मेति चाप्-युक्तो, देहेऽस्मिन्-पुरुषह् परहा ।। १३-२२ ।।

य एवंव् वेत्-ति पुरुषम्, प्रकृतिम् च गुणैस् सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि, न स भूयोऽभिजायते ।। १३-२३ ।।

ध्यानेनात्-मनि पश्-यन्-ति, के-चिदात्-मान-मात्-मना ।
अन्ये सांख्-येन योगेन, कर्मयोगेन चापरे ।। १३-२४ ।।

अन्ये त्वे-वम-जानन्-तश्, श्रुत्-वान्-येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरन्त्-येव, मृत्युम् श्रुतिपरायणाहा ।। १३-२५ ।।

यावत्-संजायते किञ्चित्,-सत्त्वम् स्थावर-जंगमम् ।
क्-क्षेत्र-क्-क्षेत्रज्ञ-संयोगात्,-तद्-विद्-धि भरतर्षभ ।। १३-२६ ।।

समम् सर्वेषु भूतेषु, तिष्-ठन्-तम् परमेश्वरम् ।
विनश्-यत्-स्व-विनश्-यन्-तम्, यह् पश्-यति स पश्-यति ।। १३-२७ ।।

समम् पश्-यन्-हि सर्वत्र, समवस्-थित-मीश्वरम् ।
न हिनस्-त्यात्-मनात्-मानन्, ततो याति पराङ् गतिम् ।। १३-२८ ।।

प्रकृत्-यैव च कर्माणि-क्, क्रियमाणानि सर्वशहा ।
यह् पश्-यति तथात्-मान,-मकर्तारम् स पश्-यति ।। १३-२९ ।।

यदा भूत-पृथग्-भाव,-मे-कस्थ-मनुपश्-यति ।
तत एव च विस्तारम्, ब्रह्-म सम्पद्-यते तदा ।। १३-३० ।।

अनादित्-वान्-निर्गुणत्-वात्,-परमात्मा-यम-व्-व्ययहा ।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय, न करोति न लिप्-यते ।। १३-३१ ।।

यथा सर्वगतम् सौक्ष्-म्या,-दाकाशन् नोपलिप्-यते ।
सर्वत्रा-वस्-थितो देहे, तथात्-मा नोपलिप्-यते ।। १३-३२ ।।

यथा प्रकाश-यत्-येकह्, कृत्स्-नलँ लोक-मिमम् रविहि ।
क्-क्षेत्रङ् क्-क्षेत्री तथा कृत्स्-नम्, प्रकाशयति भारत ।। १३-३३ ।।

क्-क्षेत्र-क्-क्षेत्रज्ञ-यो-रेव,-मन्तरम् द्-ज्ञान-च-क्-क्षुषा ।
भूत-प्-प्रकृतिमोक्षम् च, ये विदुर्-यान्-ति ते परम् ।। १३-३४ ।।

ॐ तत्-सदिति
श्रीमद्-भगवद्-गीतासु उपनिषत्-सु ब्रह्-मविद्-यायाम् योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंव्वादे क्-क्षेत्र-क्-क्षेत्रज्ञ-विभागयोगो नाम-त्
त्रयोदशोऽध्यायहा
।। १३ ।।